

DAGSVERKET

Utsänd till hembygdens folk genom Dalarnas Fornminnes och Hembygds Förbund
och Dalarnas museum

Nummer 1 2003 - Årgång 23

Sidan 2

Med nya stadgar som ledning och en nytillträdd landshövding som ledare ser Dalarnas Fornminnes och Hembygdsförbund framtiden an med tillförsikt. Efter ingående diskussioner och förslag från höstmötet, flyttas årsmötet framåt i tiden till den 12 april. Det blir ett formellt och i ordets rätta mening traditionellt årsmöte där från föreningar valda delegater tar beslut om verksamhetens gångna och framtida värv. Till årsmötet kommer därför särskild kallelse att gå ut till varje medlemsförening. Stödande medlemmar är naturligtvis välkomna, men kommer inte att kallas särskilt, de har heller ingen rösträtt.

Årsboken Dalarna brukar (oftast) ligga färdig till stämman i juni. Så blir det i år också, fast inte stämman, boken beräknas stå färdig till sommaren. Den kommer att lanseras på sedvanligt sätt och presenteras på sensommarmötet, Höstfesten, ute på någon hembygdsgränd.

Ja - just det. DFHF:s stora årliga fest kommer att bli det (höst)möte som skall ske på en utvald hembygdsgränd i länet under sensommaren - strax efter det att skolorna börjat. Då skall vi visa upp oss, visa vad vi kan, ha fest och underhållning. Styrelsen kommer att ta kontakt med föreslagna värdföreningar till denna fest. Då skall Sparbanksstiftelsen Dalarnas kulturstipendium delas ut, liksom släktgårdsdiplom och andra utmärkelser. Alltså en riktig högtid i slutet på sommaren.

2003 är ett år som kommer präglas av nya personer på olika poster, som det plägar bli efter varje valår. Nya tar över, äldre drar sig tillbaka. Landstingsstyrelsens nye ordförande, Alf Johansson - som också sitter i Kulturrådet - har aviserat nya satsningar på kulturpolitik. Han är en folkrörelseman och vi är som bekant länets största folkrörelse. Vi ser fram mot allt detta.

Gunnar Björk, vår ordförande sedan 1992 kommer vid mötet att lämna över till vår föreslagna nya ordförande, Dalarnas landshövding, Ingrid Dahlberg. Gunnar, bygdens son, Sundborns son, har varit en klippa för Dalarnas hembygdsrörelse, intresserad och kunnig i allt - alltid med en bra historia i bagaget vid överlämnandet av släktgårdsdiplom eller annat. Gunnar är en historieberättare av guds nåde, om nu ingen visste det förut. Vi tackar Gunnar för alla dessa år.

Stiftelsen Dalarnas museum, DFHF:s fasta bas, har fått ny styrelse i och med landstingsvalet i höstas. Stiftare är som bekant, DFHF som bidragit med byggnader och inventarier (samlingar) och Landstinget Dalarna som bidrar, tillsammans med Statens Kulturråd, till driften. Den nya styrelsen leds av Ann Christine Östlund Bäckehag som härmed hälsas välkommen till detta värv.

Iréne Vesterlund har därmed lämnat sitt uppdrag som stiftelsens ordförande. Få har väl varit mer engagerade för kulturen än Iréne. En livsgärning inom ett

område som hon inledde genom att i landstingets utbildningsutskott ta hand om kulturfrågor i tidigt 1970-tal. År 1974 övertog hon ordförandeskapet och formade det som skulle bli Landstinget Dalarnas moderna kulturpolitik. En riksdagskarriär kom emellan, men 1997 var hon tillbaka som ordförande för Stiftelsen Dalarnas museum. Tack Iréne, för dina insatser - vi kommer att sakna dej!

Vi och ni (alltså DFHF) är medlemmar i Sveriges Hembygdsförbund. Den 29-30 maj håller förbundet sin Riksstämman i Hällevik. DFHF får sända maximalt fem ombud (ett ombud per 5000 medlemmar - totalt är vi ca 25 000 medlemmar i DFHF.) Nu brukar det sällan vara så många som reser från Dalarna men ett par tre ombud utsedda av styrelsen brukar alltid bevista riksförbundets stämman och också vara flitiga motionärer.

Staffan Nilsson

Annonsera i Dagsverket

Helsida	1600 kr
Halvsida	800 kr
1/3-sida	600 kr
1/4-sida	400 kr
1/6-sida	300 kr
1/8-sida	200 kr

Omslagsbilden:

Okända barn, förmodligen i Tibble Leksand och förmodligen fotograferade av Gerda Söderlund.

DAGSVERKET

Ansvarig utgivare: Jan Raihle

Redaktör: Staffan Nilsson

Redaktion: Christer Bergin
Staffan Nilsson

Ombrytning, form: Karina Gudmunds

Tryck: Sahlanders Grafiska AB, Falun

Tryckt på Cyclus Print,

100% returpapper och med vegetabiliska färger

från Dalarnas Fornminnes och Hembygdsförbund och

Dalarnas museum, Box 22, 791 21 FALUN. Tel 023-76 55 00, fax 023-283 58.

E-post: snn.staffan@telia.com

Internet: www.dalarnasmuseum.se

Medlemskap i DFHF för år 2003 erhålles genom insättande av 200 kr på pg 2 22 47-1. Som medlem får du årsboken DALARNA, 4 nr av Dagsverket, 20% rabatt på museets och hembygdsförbundets publikationer samt fritt inträde till Dalarnas museum.

ISSN 0349-6139

Tre Landsantikvarier

Det finns historier bakom historien. I storpolitiken skrivs det vitböcker men i andra sammanhang får vi glädjas åt verbala vittnesbörd.

Nu var det tre landsantikvarier vid Dalarnas museum som om kvällen lät-tade på förlåten kring sitt ansvarsfulla värv. Själva museet och spelet kring dess tillkomst och fortlevnad som läns-institution. I den fulltaliga publiken sågs många ansikten som under åren kunnat följa museets öden på nära håll. Nuvarande museichefen Jan Raihle hälsade välkommen och introducerade sina företrädare i ämbetet. Först uppe i talarstolen var Björn Hallerdt som kunde berätta om den spännande byggnadspe-rioden på 60-talet med förhandlingar, liten personal och en årsbudget på 260.000 (Dalarnas museum invigdes maj 1962.)

Symboliskt nog hette den första ut-ställningen "Saltat och djupfrost", se-nare handlade det bland annat om Da-larnas folkrörelser, berikandet av föremålssamlingen, till exempel 1.700 prylar från Lennerthson, uppdrag ute i länet och inte minst kontakter med dalfolk i skilda positioner, hantverkare, hembygdsvårdare och företrädare för skilda intressen inom och utom insti-tutionen. Men, föremålen i all ära, upp-levelsen av det mänskliga, klanger och röster i dalakulturen, har ändå känts som det väsentligaste

Erik Hofrén var vid sitt tillträde den yngste i landet inom sitt gebit. För ho-nom var det betydelsefullt att genom en decentraliseringsverksamhet ta bort stämpeln av residensstadsmuseum och stötta aktiviteter inom skilda områden

och verksamhetsgrenar runt om i Da-larna. Miljöaspekten hade kommit i blickpunkten och fokuseringen på ar-betslivet, inte minst i Bergslagen, blev betydelsefull.

Utöver tidigare satsningar fanns det också ett industrisamhällets kulturarv att dokumentera, tankar som framför-des i boken "70-talets museum". Bygg-nadsvårdsårets fokusering på Falun, speciellt Elsborg, var en viktig milstolpe liksom kontakten med skolorna via de årliga vårsalongerna. Med sin nuva-rande position kunde Erik Hofrén kon-statera att museivärlden hör till de snab-bast växande institutionerna. Det till-kommer ett par nya varje år här i landet. Det finns 218 i Dalarna. Kvinnorna tar plats och vi kanske får speciella pensionärsmuseer framöver.

Från sin numera tio-åriga verksamhet i dagens museum kunde Jan Raihle ge många positiva besked. Man har fått rymliga för-rådslokaler i Kopparvågen och Kronobränneriet. Man är med om satsningar på världsarvet och kultur-turism och gör lokala museiveckor på olika plat-ser i Dalarna.

Skolorna får åka gratis buss till museet, något som närmare 6000 elever tagit fasta på. Årsböckerna går som smör och man plane-rar en rejäl turistguide om ett par år.

Museet ligger på en hedersam tredje-plats i landet vad gäller besöks-siffrorna, en ombyggnad planeras och där kom-mer en ny basutställning att färdigstäl-las. Många namn under den 40-åriga historien fick mårgfulla personbeskriv-ningar, tjänstemän av båda könen, folk i landsting, kommun och företag, konstnärer och hembygdsentusiaster. En brasilianska skrev i museets gästbok om den hemtrevliga stämningen. Kan-ske är det därför man fått tre stjärnor i Guide Michelin!

Birger Eriksson

Tre generationer av landsantikvarier förevigade på Dalarnas museums innergård.

Välkommen till DFHF:s årsmöte

den 12 april kl 10.00
på Dalarnas museum i Falun

Separat kallelse utgår till medlemsföreningar.

Den märkvärdiga stenen vid Gruvriset i Falun

Svante Svärdröm besökte tillsammans med sina söner Gram och Göran stenen i augusti 1944. De rensade upp kring, och reste upp den. Svante Svärdröm beskriver den som "vägstenen på Gruvrisvägen vid Sanders hemman". Fotografierna finns i Svärdröms arkiv på Dalarnas museum.

Min far, Axel Östberg, publicerade 1977 i Falu-Kuriren en bild av den sten som står rest i Gruvriset och bär texten "Anno 1683", därunder en Krona och nederst Karl XI:s namnchiffer. Den är upptagen i Fornminnesregistret men oförklarad. Ingen svarade på min fars fråga i tidningen om någon visste varför stenen blivit rest. Av och till har jag försökt finna ett svar och synat olika möjligheter.

Så skriver Börje Östberg och bidrar med följande märkliga berättelse som vi är mycket glada att kunna publicera. Den som är mer intresserad av avvittring, Börjes kunskaper och källor i frågan kan kontakta redaktören för förmedling. Börje Östberg fortsätter sin artikel.

Karl XI står staty på Stortorget i Karlskrona, som han hade gjort till en betydande flottstation. Men den krigsflotta

och den armé som han rustade upp till ett starkt försvar för Sveriges stormaktsställning nöttes ner under åren efter honom.

Däremot består än i dag något som han påbörjade och som vore förtjänt av en minnessten, gärna en ståtligare upplaga av den meterhögga sten som står i Gruvriset, 2,5 km sydväst om gruvområdet i Falun och nära Södra Vällans sydspets. Den bär inskriptionen "Anno 1683", därunder en krona och nederst Karl XI:s namnchiffer.

År 1683 hade kungen utfärdat en förordning om skogarna i Värmland, Dalarna och Norrland. Avsikten var att trygga den framväxande järnindustrins behov av ved och kol. Allmänningsskogarna skulle granskas, och där det befanns att bönderna lagt beslag på mer skog än de behövde för sina gårdar skulle de tilldelas vad de ansågs ha rätt till och resten bli kronans egendom.

Denna delning mellan statens och enskildas skogar kallades avvittring. Denna har pågått ända in i vår tid. Särskilt snabbt har den gått från mitten av 1800-talet. Resultatet har blivit att staten äger 4 miljoner hektar duglig skogsmark, en yta större än Dalarna plus Gästrikland. En minnessten över den här processen, som på gott och ont gjort staten till en skogsägare i en klass för sig, kunde lämpligen ha rests på Kvarnberget i Falun ifall inte Domänstyrelsen (nu bolaget Domän) år 1994 hade blivit lokaliserad baklänges tillbaka till Stockholm.

Men stenen i Gruvriset blev inte rest som en minnessten, åtminstone inte direkt över Karl XI och hans skogsförordning. Landshövding Nils Gripenhielm i Falun lät hugga och resa den sedan han efter en framställning hos kungen fått tillsatt en på förordningen 1683 grundad avvittringskommission för Kopparbergs län, som omfattade Falu stad, Kopparbergs socken, Aspeboda, Vika, Skedvi och Svärdsjö-Enviken. Den bildades den 16 december 1696 med landshövdingens bror lagman Johan Gripenberg i Västmanland som ordförande. Till lantmätare vid kommissionen utsågs – likaså på landshövdingens förslag – Björn Häggman, sedan unga år medarbetare till en

tredje broder Gripenhielm, Carl, chef för Sveriges lantmäteri. Kommissionen liknade nästan ett familjeföretag. Man kan anta att landshövdingen med stolthet och förväntningar såg fram mot avvittringen. Han var alltså i karriären och skulle 1706 komma att utses till kungligt råd och president i det mäktiga bergskollegiet, den myndighet som igångsatte och övervakade avvittringarna.

Bergsfrälseskogen under byn Övre Gruvriset kunde inte beräknas ge någon kronoskog. Men att kommissionen tänkt börja där framgår av att stenen står rest just där denna skog börjar, från Faluhållet sett. Den var väl en lagom bit att mjuka upp sig med, och det kan ju också ha tilltalat landshövdingen att starten skulle ske nära hans residens i Noret.

Men innan Häggman hann börja arbetet i kommissionen skickade landshövdingen honom till Stockholm för

att hämta stoftet efter lantmäterichefen Carl som hade dött där i september 1694 och blivit jordfäst i Jakobs kyrka. I Falu Kristine församlings dödbok står att "Directeuren hr Baron Carl Gripenhielm" blivit gravsatt i församlingens kyrka den 21 april 1696. Landshövdingen hade ordnat så att brodern Carl, som saknade familj, bereddes plats i den s.k. landshövdingegraven.

Sedan var det som om pesten skulle ha drabbat kommissionen. Johan Gripenhielm dog på våren 1697 och i samma veva lantmätaren Häggman. Till råga på allt avled samma vår den pådrivande kraften bakom avvittringarna, Karl XI.

Någon ny kommission blev inte tillsatt. Avvittringarna kunde pågå ändå, om än i långsam takt till en början. Det är osäkert om landshövdingen Gripenhielm över huvud taget tog något nytt initiativ på området. När Övre Gruvrisets bergsfrälseskog blev delad mellan

byborna 1701 var det på deras begäran. I regel var det annars bergskollegiet som tog initiativet.

År 1706 fick Nils Gripenhielm sin utnämning till kungliga rådet och bergskollegiet, men han avled stilenligt strax efter sin upphöjelse.

Stenen han låtit resa omkring tio år tidigare står kvar vid gamla landsvägen Falun – Torsång. Den kan vara svår att hitta men finns utmärkt med "Ms" ("minnessten") på Gula kartan, blad Runn 13F:27. Den är också upptagen i Fornminnesregistret men utan förklaring av varför den blivit rest. Att den varit svårförklarad är inte konstigt. Stenen blev rest för att markera tillkomsten av en kommission som inte hann åstadkomma minsta resultat och vars medlemmar och främste tillskyndare dog inom loppet av ett halvår.

Börje Östberg

Läsvärt

Ibland händer det som inte får hända. Förra numret av Dagsverket producerades i en rasande fart och inte minst recensionerna. Det finns inget att skylla på men det fatala hända att jag kallade Anders Nilser som jobbat med boken om Vibberbo för Lars. Det är obegripligt, efter som jag känner Anders sedan många år tillbaka och vet att han inte heter Lars. Ander Nilser – jag ber om ursäkt för detta misstag.

På DFHF:s styrelsemöte strax före jul fick jag en bunt böcker av den gode styrelseledamoten från Älvdalen Mats Elfquist. Det var böcker utgivna av Elfdalens hembygdsförening, två stycken på Elfdalsmål. Vi står stumma av beundran inför detta fenomen. Man ger ut böcker på sitt eget språk – är det inte fantastiskt, vilken märklig gärning. Hur skall jag kunna recensera detta, ett språk med bokstäver som jag inte ens vet om de finns, eller hur jag tar fram på mitt tangentbord. Inte ens efter konsultationer av familjens yngre dator-

kunniga förmåga har jag lyckats. Vi får ta det på svenska.

Kerstin Ekman, "Rattsin" (romanen **Hunden** - översatt till älvdalska).

Juts Böcker, Älvdalen 2000.

Vad kunde passa bättre att översätta till älvdalska? *Hunden* utspelas i skogsmiljö, med fåbodar, doftspår och myggor precis som jag minns min tid vid ArtSS i Trängslet. En vilsekommen valp lär sig hundlivets hårda villkor i vildmarken. Romanen har gått som radio-uppläsning för några år sedan om jag inte minns fel, och nu är den översatt till älvdalska och fint illustrerad av Ronnie Forsberg. Det är föreningen Ulum Dalska som utfört detta storverk. Ulum Dalska arbetar för att bevara älvdalskan som ett eget språk genom aktiviteter, bland annat kurser och genom att "gynna skriftlig produktion på

älvdalska". Det är en hel grupp människor, en "överkurs i älvdalska" som stått för översättningen. Dessutom finns Lars Levanders grammatik för Älvdalsmålet och Ordbok över folkmålet i Övre Dalarna (band 1 till 35) att tillgå. (jag undrar om inte band 36 har kommit i dagarna). Ulum Dalska har här utfört en bedrift som vi hoppas kan få flera efterföljare. Det är en viktig gärning!

SNN

Björn Rehnström, **"Sju daer min RoD,** **en brindkåv fro Övdalim."**

Bilder: Jan Westling.

Björn Rehnström berättar på älvdalska om älgkalven RoD i sju häften, ett för varje dag i den nyfödda kalvens första vecka. Här är jag handikappad ordentligt – jag har försökt att läsa men det är svårt. Det är en serie berättelser för barn

om älgkalven RoDs möte med livet. Ursprunget, enligt författarens förord (på svenska), är Rut "Puck" Olssons böcker om "Masse" som han högläst för sina barnbarn som sedan naturligtvis önskade mer och på älvdalska. Vad göra – Björn Rehnström satte sig vid tangentbordet och började. Med hjälp av Ulum Dalska och Bengt Åkerbergs stavningssystem för språket, blev det till slut dessa sju underbara häften – där jag utan språklig insikt går bet, som man säger. Serien är utmärkt och känsligt illustrerad av Jan Westlings tuschteckningar. Man måste börja med barnen - och nu finns det flera verk på älvdalska för barn. Det är en välgärning men det behövs än mer för att hålla språket levande – som sagt, det är viktigt och det är "hembygd"!

SNN

"Älvdalska sägner, sagor och berättelser", sammanställda av Ragnar Forslund

Elfdalens hembygdsförening 2001.

Ragnar Forslund är före detta ordförande i Elfdalens hembygdsförening och få kan som han, sin bygds sägner och berättelser. I samband med Elfdalens hembygdsförenings 90 års jubileum gavs denna bok ut. Boken är en sammanställning över upptecknade eller på annat sätt publicerade berättelser och sägner. Flera har karaktären av vandringssägner och finns berättade i hela Sverige men de äger ändå sin lokala anpassning till byar eller

trakter. Boken är dels uppdelad geografiskt efter berättelser från byarna, dels är sista hälften uppdelad på företeelser och specifika berättelser och en sak som vi verkligen uppskattar är den källhänvisning som finns efter varje berättelse. Man kan nästa karakterisera den som en uppslagsbok i det mindre formatet, elegant illustrerad med både fotografier och teckningar. I den rika litteratur som finns om Älvdalen pryder denna utgåva verkligen sin plats.

SNN

Borlänge – Förslag till kulturmiljöprogram 2002.

Titeln låter tråkig men låt oss inte förledas. Staden är också en hembygd måste vi gång efter annan konstatera vi som helst vill se den faluröda stugan i skogsbrynet. Nu gör sig Borlänge påmint igen med sina kommunala faktsäckade och innehållsrika publikationer. Förslaget är som en faktsäckad uppslagsbok och kan och kanske bör användas som en sådan. Vi får veta allt. Se bara på kapitelindelningen: man börjar med "Tidsepoker" och förutsättningar från stenåldern till år 2000. Nästa kapitel heter "Om nutiden" och sedan följer "Om kulturmiljöer – riksintressen, förslag till riksintressen och kommunintressen". På sista sidan står också det tänkvärda och förpliktigande meningen "att den totalt bästa kulturvården uppnås, om ägarna till de skyddsvärda objekten förstår kulturvärdet och dessutom känner att samhället uppskattar en god omvårdnad."

SNN

Anna Götlind

"En dagbok berättar. Studier i Backåkers Eriks dagbok 1861 – 1914."

Högskolan Dalarna, Kultur och Lärande 2002.

Bakåkers Eriks dagbok är ett stillsamt mästerverk från tiden – en dagbok skriven var dag, nästan obrutet under 53 år, under år av stora förändringar. Sverige var under denna tid på väg att lämna ett ålderdomligt bondesamhälle. Med hjälp av nya kommunikationer, ny teknik och inte minst nya sätt att leva och tänka, var landet på väg in i ett modernt industrisamhälle. Det är en spännande tid, och det är bland annat detta som gör

dagboken så intressant. Här får vi se dessa förändringar med referenser från ett vardagsperspektiv, en långsam ändring av levnadsvanor. Det är en historia ur ett mikroperspektiv, den ger en bild av vardagen med den enskildes upplevelser och syn kring sekelskiftet. Vill man riktigt förstå, hur man levde – i varje fall hur Backåkers Erik levde (och han levde nog som de flesta i hans sociala skikt i den delen av Dalarna) så är detta den bästa läsning som står till buds.

Den dagbokskrivande bonden från Hummelbo i Garpenbergs socken har engagerat många, både lekmän och historiker av facket. En som verkligen ägnat Backåkers Erik och hans Hummelbo är historikern Anna Götlind vid Högskolan Dalarna som lett det stora projektet *Backåkers i Hummelbo, samhällsförändringar i ett mikroperspektiv*. Ursprungligen började det med John Svenske som i fem volymer, nästan 2000 sidor, med inledning och register publicerade Eriks dagbok 1987 (som i original omfattar runt tättskrivna 4000 sidor). Dagboken blev på så sätt tillgänglig för bred forskning. Därefter har det skrivits en mängd uppsatser där Backåkers Erik är huvudkällan. Anna Götlind har publicerat flera verk som utgår från dagboken. Hennes verk *Att åldras på Backåkersgården, en mikrohistorisk studie av de äldres levnadsvillkor på en småbrukargård i södra dalarna 1826 - 2001* kan verkligen rekommenderas.

Anna Götlind har använt sig av mer än ett tiotal studentuppsatser producerade inom projektet vid Högskolan Dalarna. Kapitlen är tematiskt upplagda till glädje för oss som själva håller på med historia. Mångsyssleri, pigorna, kvinnoarbete, det sociala nätverket, ekonomin, resandet, fritiden, skarp-skytten och kyrkan är exempel på kapitelrubriker. Mina förfäder idkade skarpskytte på Närkesslätten i sent 1800-tal, och detta är första gången jag läst om verksamheten, betraktat utifrån, från en enskild skarpskytt. Rörelsen har själv producerat mängder med material om sin egen förträfflighet. Boken är mycket välskriven, som alltid när Anna Götlind fattar pennan, den ger en inblick i livet, i vardagen, på ett nära sätt, så som den gestaltade sig för en person i en by i Garpenbergs socken för mer än hundra år sedan. Läs den!

SNN

Skriv och berätta

Så här års – under vinterhalvåret, så kommer hembygdsföreningarnas årskrifter. I min hand har jag Husbyrocken, Gränge, Sättersmeden, Järna Hembygdsblad, Håstberg och Sägmyra nyheter. Formatet är A 4, lätta att trycka och distribuera. Bidrag till årsskriften har samlats in under året som gått med en viss acceleration mot slutet. Ordföranden, eller sekreteraren skriver en anmälan eller ledare med det väsentligaste som hänt i bygden. Skrifterna följer ett fint mönster, de blir som en slutsummering och har man några årgångar i sin ägo så kan man följa föreningen och bygdens historia. Vi kommer, om vi får lov, att citera och använda en del bidrag i Dagsverket. Med nutidens datateknologi, som vi över femtio inte har i blodet, går det med hjälp av kunniga ungdomar relativt lätt att stilfullt producera dessa skrifter. Tryckkostnader kan ofta det lokala tryckeriet sponsra, om de får vara med och göra reklam för sig på baksidan. Men det finns ett problem.

Det är alldeles för få som skriver. När mina vänner berättar sina märkliga historier - historier som får lyssnaren att häpna och sitta stum av beundran - ber jag dem ibland att skriv ner berättelsen. Då tystnar dom, blir rädda och inbundna - nej, inte kan jag det. I några fall har jag försökt spelat in på en liten bandspelare och så har jag skrivit ut och redigerat – det blir faktiskt relativt bra. Det jag vill uppmana till är att prova att skriva själv och berätta det du varit med om - berätta din historia! Vi är intresserade! Det finns flera forum för publicering, ett är dessa årskrifter, ett är Dagsverket – vi vill ha historia och historier. Vi vill och kommer att publicera små klipp och annat läsvärt i framtiden.

Hur skall då en bra historia vara frågar man ofta. Det är inte lätt att säga - var person har sitt sätt att berätta - muntligt så väl som skriftligt. Ett råd är - skriv som du berättar. När du sedan läser igenom texten, ser du vad som behöver fyllas på, förklaras, rättas till eller strykas bort. En bra historia har ofta närvaro, man kan känna att man själv kunde ha varit med, man känner igen sig i en eller ett par detaljer. Som ett lysande exempel på är en bra histo-

ria vill jag anföra ett stycke från Barbro Götessons bok om berättelser från Blyberg – *En annan tid*. (se bokanmälan) Barbro Götesson berättar mycket en-

kelt, rätt fram med korta meningar, men tar också fram detaljer som målar berättelsen och skapar en enastående närvaro. Läs - här ett kort kapitel:

Den svåra influensan som fick namnet Spanska sjukan gick över världen 1918-1919. Influensan krävde fler liv än första världskriget. I Sverige dog 34 300 människor. *Spanskan* sa man i Älvdalen om Spanska sjukan, den och den dog i *spanskun*. Greta visar mig ett brev som hennes mormor Maria fick i december 1918 från sin dotter Karolina i Rättvik. Det är daterat 10 december, 1918. Karolina skriver att Greta varit sjuk och att lillpojken är gnällig. Hon oroar sig för hur det ska bli, om hon själv blir sjuk. Det gör ont i armarna och så har sjukdomen börjat för folk runtomkring. Det var sista brevet från Karolina. Hon insjuknade i Spanska sjukan och dog tjugotredje december 1918. Det kom meddelande till Isakgården som hade en av Blybergs få telefoner. Från Isak gick någon med det tunga budet till Karolinas föräldrar.

När Maria och Jannes åkt till Rättvik, för att ordna med begravningen och hämta barnbarnen Anna, Greta och Anders, insjuknade Indsel-Anna i Spanska sjukan. Då gick Margit över till granngården och skötte sjuklingen och mjölkade korna åt dem. Hon gick inte hem på flera dagar av rädsla för att smitta sin familj. Grav-Anna och barnen fick klara sig själva. De fick laga mat och sköta mjölkningen i Grabby. Berg-Margit och Grav-Anna träffades utomhus på långt håll. De ropade till varandra över vägen, när de ville få något sagt.

Margit skötte om Indsel-Anna och la flaskor med varmt vatten i sängen när hon hade frossbrytningar. Margit hjälpte den svårt sjuka åttioåriga kvinnan när hon skulle dricka och såg till att hon inte blev avkyld. Om en sjuk och febrig människa blev avkyld, hade man gjort ett kardinalfel. Indsel-Anna blev frisk och levde tills hon blev nittio år. Margit själv, blev inte sjuk och inte heller familjen.

Maria och Jannes kom hem till Blyberg med barnbarnen. Fyraåriga Geta och nio månader gamla Anders hade haft spanska sjukan och hann skötas om av sin mamma innan hon själv blev sjuk och dog. Storasyster Anna som var nio år klarade sig från influensan. Barnens far, som var skogsarbetare och kolare, hade inga möjligheter att vara hemma och ta hand om barnen efter hustruns död.

Greta visade mig sin mormors almanacka från 1914. Där står att Maria ”köpt lampolja 5 liter” och fredagen sjätte mars 1914 står det: ”Greta född.”

Blyberg en vinterdag 1917 då Karl-Erik Forsslund vandrade förbi med kameran i beredskap.

DALKARLSVÄGEN

- dalfolkets historiska vandringar mellan Dalarna och Stockholm

Storvandring Mora - Stockholm 6-17 maj

Starten för årets storvandring sker som vanligt i Mora vid klockstapeln kl 9.00 med musik, välkomst- och välgångstal och klockringning för vandrarna. Arbetsgruppen för Dalkarlsvägen hoppas att även vår tredje storvandring skall ge alla som deltar en upplevelse utöver det vanliga. Vandringarna 2000 och 2001 gav oss rik erfarenhet av vänskap mellan vandrarna och en stor gästfrihet av alla dem som gav oss natthärbärge, mat och dryck, omplåstring och inte minst kunskap om den väg vi vandrar och de människor som vandrat den före oss.

För att förbereda er vandrare följer här nedan några tips om vad man bör tänka på inför vandringen och sedan följer en lista över de övernattningsställen vi kan erbjuda er som tänker vandra flera dagar. Naturligtvis är det fritt för er vandrare att välja egna alternativ bara ni finns på plats vid kvällsmöten och vid samling och korum på morgonen.

Dagpackning

Det här är vad vi tror att du behöver i din dagpackning:

Mat och fika för dagen.

Kniv, Kompass, Reflex, Regnkläder, Sittunderlag, Termos, Vattenflaska, Toapapper, Torra strumpor, Tändstickor, Varmjacka/Tröja för raster, 1:a förband, Plåster och ett gott humör.

Följebilar

Aven i år får vi med oss två följevilar, en lastbil och en personbil, hela vägen från Mora till Stockholm. Det är **Dalregementsgruppen** som ställer upp med denna så viktiga stödfunktion. Chaufförerna kommer från **Frivilliga Automobilklubben**, FAK. De ställer upp frivilligt och utan lön. Det här betyder att du inte behöver bära din packning. Sovsäckar, ev. tält, kläder och annat går med bilarna mellan etappmålen. Kostnad 20:- / dag, betalas kontant varje morgon.

Mat

och kokkärl packar du för sig och skickar tillsammans med nattpackningen i följevilar. Lastbilen stannar varje dag på ett förutbestämt rastställe, där den står kvar tills alla vandrare passerat. Men det är ändå bra att ha lite extra förtäring i dagpackningen. Och inte minst behöver du ha med dig dryck.

Bilda matlag

Gå ihop om matlagningen. Vi kommer att sammanställa en lista på alla som är anmälda för flera dagsetapper. Tillsammans med dem kan du också ordna transport till och från start- och målplatser.

Starttider

Vi startar i Mora den 6 maj kl. 09.00 med en festlig invigning, kom i god tid och lämna din packning till bilarna. Övriga dagsetapper samlas vi, och alla tillkommande dagvandare 08.30 för korum och avmarsch kl. 09.00.

Kvällsmöten

Varje kväll kl. 21.00 kommer någon från arbetsgruppen att hålla ett kvällsmöte där Du kan ställa frågor och få information om det mesta. Innan Du somnar kanske Du även får lyssna till någon musiker eller höra en dikt. Vi kommer också att gå igenom säkerheten t ex brandsläckare och brandvarnare.

Fötterna

Vad man ska ha på fötterna är individuellt. Skavsår är vandrarens värsta gissel. Se till att hålla fötterna torra. Tejpa fötterna i förväg med Elastoplast som finns att köpa på apotek. Även Alsosprit, steril kompress och Compeed hittar Du på Apoteket. Stanna direkt och sätt på skavsårsplåster om du märker att Du börjar få problem.

Drick mycket

Kroppen behöver mer vätska än man tror. Behovet är naturligtvis individuellt, men minst en liter vatten per mil kan vara en måttstock. Att dricka för mycket innebär sällan några problem, medan för lite vätska leder till att orken tar slut onödigt fort.

Övernattning

Det här behöver Du ha med dig för övernattning: Sovsäck och liggunderlag. De övernattningsmöjligheter som erbjuds är enkla och kostar 80:-/person och natt. Ta gärna med eget tält. Det kostar 20:-/natt och person. Det kan bli trångt i vissa nattkvarter och på några platser har vi bara tillgång till enkla logar. Vi kan inte garantera varmvatten och duschar varje dag.

Tid och avstånd

Du kommer inom några dagar märka att avstånd och tid får allt mindre betydelse.

Se upp för bilarna

Vi kommer inte bara att gå i skogen. Långa sträckor måste vi samsas med biltrafik på allmän väg. Vi håller oss naturligtvis på vänster sida och ser upp så vi inte blir för "breda" om vi går i större klungor. Ta på reflexer när du går i skymningen. Vi får låna reflexvästar av Vägverket. Vi måste vara särskilt försiktiga när vi korsar vägar i grupp. OBS! Vandringen sker på egen risk. Egen försäkring rekommenderas.

Stockholm

Sista natten övernattar vi på Augustendals 4H-gård i Solna. Lördag 17 maj går vi in mot Stockholm. Klockan 13.00 samlas vi i Kungsträdgården, Karl XII:s torg; tillsammans med andra tillresta. Vi tågar ca 13.15 under polis eskort mot Stortorget i Gamla stan med

avslutning där senast kl. 15.00. Och Du, ta gärna med dig ditt musikinstrument. Glöm inte att packa ner sockendräkten om du har en, men en ren skjorta duger också bra.

Någon gemensam återresa till Dalarna anordnas ej.

Vi kommer garanterat att få väder. Och vi får anpassa oss därefter.

Tänk på att det är vandringen som är målet med vår resa.

Välkommen till en fantastisk upplevelse i våra förfäders fotspår!

Arbetsgruppen Dalkarlsvägen

www.dalkarlsvagen.com

VANDRA BJURSÅS-FALUN

söndagen den 27 april

tillsammans med
Jan-Olof Montelius.

Start från Bjursås kyrka kl 12.00

(Den sena tiden p g a de som
behöver åka buss från Falun)

ÖVERNATTNINGAR MORA – STOCKHOLM 2003

**OBS! Bokning av övernattningar
tas emot från den 20 mars**

Vandrarna sköter själva bokningar och avbokningar

Tammeråsen 6/5

Övernattning: Tammeråsen
Kontaktperson: Erik och Inger Hjort,
tel 070-283 10 17
Inkvartering från kl 16

Rättvik 7/5

Övernattning: Knektplatsen
Kontaktperson:
Rättvik/Boda Jordägare/Marknaden,
tel 0248-128 55, 128 66 (kontorstid)
Inkvartering från kl 16
Mat serveras av Rättviks Lottakar från
kl 17, servering av frukost

Bjursås 8/5

Övernattning: Sockenstugan och
Församlingshemmet
Kontaktperson: Bjursås församling,
tel 023-505 00
Inkvartering från kl 17
Mat serveras av Bjursås fornminnes
och hembygdsförening från kl 18

Kniva 9/5

Övernattning: Gamla Staberg
Kontaktperson: Willy Olausson,
tel 023-77 11 97
Inkvartering från kl 17
Mat serveras av Vika-Hosjö hem-
bygdsförening från kl 18, servering av
frukost

Fline 10/5

Övernattning: Fline bygdegård
Kontaktperson: Jack Printz,
tel 0225-620 79
Inkvartering från kl 16
Husby hembygdsförening serverar
kolbullar kl 18
Tillgång till bastu

Folkärna 11/5

Övernattning: Folkärna Gammel-
gård, Norelund
Kontaktperson: Richard Feucht,
tel 0226-190 63
Inkvartering från kl 17
Mat serveras av Folkärna hembygds-
förening från kl 18, servering av fru-
kost

Saladamm 12/5

Övernattning: Naturbruksgymnasiet
Kontaktperson: Lena Köpmans,
tel 0224-515 12
Inkvartering från kl 17
Servering av mat från kl 17, servering
av frukost
Tillgång till dusch och bastu

Säva gård 13/5

Övernattning: Säva gård
Kontaktperson: Sigurd Alm,
tel 0171-960 69
Inkvartering från kl 17

Örsundsbro 14/5

Övernattning: Kyrkstugan
Kontaktperson: Kerstin Tiblin,
tel 0171-46 00 74
Inkvartering från kl 17
Servering av mat från kl 18

Bro 15/5

Övernattning: Klints bygdegård och
Församlingshemmet
Kontaktperson: Börje Sandén,
tel 08-582 41 355
Inkvartering från kl 17
Servering av mat från kl 18

Solna 16/5

Övernattning: Augustendals
4H-gård, Huvudsta allé
Kontaktperson: Ebba Wiberg,
tel 08-83 69 85 (kontorstid),
08-82 96 96 (bostad)
Inkvartering från kl 17
Frukost
Tillgång till dusch

**Pris för övernattning 80:-/person
Pris för tältplats 20:-/person
Pris för mat och frukost bestäms
av respektive "kocklag"**

**SAMLING vid Augustendals
4H-gård den 17 maj kl 8.30
Korum kl 8.45
Start mot Kungsträdgården kl 9.00**

Tre värdefulla donationer till Dalarnas museum våren 2003

Olof Andersson Tell, Jonsgården, Tällberg (1859-1939) med sitt egenhändigt tillverkade dragspel. Fotot taget i juni 1938, okänd fotograf.

I slutet av januari kontaktades jag av min gode vän, spelmannen och hembygdskännaren Gunnar Persson i Gästrikke Hammarby. Han hade ett tips på två musikinstrument som jag borde åka iväg och ta mig en titt på. Instrumenten fanns hos makarna Ingvar och Barbro Persson i Sandviken. Redan följande vecka blev besöket av. På ett bord i vardagsrummet tronade de båda klenoderna, ett dragspel och en cittra, som båda tillverkats av Olof Andersson Tell (1859-1939), instrumentmakare och orgelbyggare i Tällberg. Olof Tell var morfar till Barbro Persson och dessutom bror till Lars Tell som hade pianomagasin i Falun. Efter denne har museet tidigare fått ta emot ett flertal musikinstrument genom svärsonen Holger Smedhs förmedling (se Dagsverket nr. 4 2001). Nu hade makarna Karlsson i Sandviken den stora vänligheten att donera både cittran och dragspelet till Dalarnas museum. Jag fick också låna ett antal värdefulla fotografier för kopiering. Motiven föreställer dels Olof Tell, dels dennes söner Arvid och Erik

som fortsatte familjens hantverkartraditioner genom sin verksamhet som båtbyggare. I samband med donationen fick museet också för kopiering låna ett kassetband innehållande en intervju med bröderna Arvid och Erik. Intervjun berör åtskilligt om faderns verksamhet som instrumentbyggare, men också brödernas båtbyggeri.

Det av Olof Tell tillverkade dragspelet är tvåradigt och av den s. k. Tyska modellen, med registeromkopplare – ofta benämnda ”smörjkoppar” – på diskantsidans ovansida, och med fyra ”skedbasar”. Dragspelet är stämt i F och B. Den välbyggda cittran är en ackordcittra av den konventionella typ som börjat förekomma från och med 1880-90-talen och som är den vanligaste modellen av instrumentet som varit i bruk i Sverige från och med det tidiga 1900-talet och fram till våra dagar.

Jag hade knappt hunnit återvända till mitt arbetsbord förrän jag fick ytterligare en intressant kontakt. Britt-Marie Gustafsson i Viksjö, Järfälla (nordväst om Stockholm) hörde av sig och und-

Aug. Wahlström, Falun.

Fr. v.: Kalle Roberg, cello, Ferdinand Eriksson, flöjt, Oskar Sättermark, violin.

Foto: Aug. Wahlström Atelier, Falun och Borlänge. Kortet sannolikt taget tiden kring sekelskiftet 1900.

”Polska” ur en av Oskar Sättermarks handskrivna notböcker. På annan plats i nothäftet förekommer dateringen ”Falun i februari 1884”. Denna melodi kan ses som ett typiskt exempel på den form av mer genomkomponerade ”polskemelodier” som börjar förekomma i musikförlagens tryckta notutgåvor av dansmusik under 1880-talet då hambopolskan får en ”nylansering”.

rade om jag var intresserad av att komma över och titta på ett notmaterial efter farfadern. Sagda person visade sig vara ingen mindre än boktryckaren Oskar Sättermark (1867-1957). Som även blev känd som fiolspelman i Falun då han bl. a. vid valborgsmässofirande på Gettorget brukade spela tillsammans med rostaren Kalle Roberg som trakterade cello och tunnbindaren Ferdinand Eriksson som spelade tvärflöjt. Vid mitt besök i Viksjö visade Britt-Marie Gustafsson och hennes syster Kerstin Frank mig en väl sorterad samling fotografier bland vilka jag bl. a. fann ett unikt kort på medlemmarna i den nämnda trion. Systrarna hade också ett stort material efter fadern Ivar Sättermark (1908-1971), pianist och känd musikerprofil, bl. a. som medverkande i ett antal failurevyer och som sångare i kvartetten "Fyra Trallande Masar". Åtskilligt fotografiskt och även ljudande material lånades in till Dalarnas museum för kopiering. Not-samlingen, bestående av sex häften daterade från och med 1850 och fram till tiden strax efter sekelskiftet 1900, donerades till museet. En närmare presentation av den unika samlingen ber jag att få återkomma till i en senare artikel.

För den tredje donationen svarade pianoteknikern, orgelbyggaren och musikhandlaren Nils Klockar, "Piano-Nisse", i Orsa. I samband med en dragspelsinventering i Dalarna som jag genomförde åren 1994-95 besökte jag Nils i hans verkstad för att få lite synpunkter på tillverkning och bearbetning av orgelstämmor. Jag fick då syn på de två orgelharmonier av egen tillverkning som han förvarade i lokalen. En diskussion om ett eventuellt inköp för museets räkning ägde rum, och Nils lovade att återkomma då han renoverat instrumenten. Det gick några år, men nu i februari ringde telefonen, och Nils förklarade sig villig att skänka de båda instrumenten mot en mindre ersättning för reparationskostnader. Fredagen den 14 februari levererades de båda orglarna samt en "nottavla" för pedagogisk användning av byggarens egen konstruktion. Ett orgelharmonium med sedvanlig "trampmekanism" av Nils Klockars tillverkning finns avbildat i Dagsverket nr. 4 2001.

Bo Nyberg, musikantikvarie

Läsvärt

Barbro Götesson "En annan tid. Berättelser från Blyberg."

Elfdalens Hembygdsförening 2002.

Denna bok är dock skriven på svenska även om det finns mycket dialektala inslag, meningar som noggrant översätts. Här får vi följa några familjer i Blyberg från förra seklets början och nästan fram till idag. Det är inga speciellt märkliga eller egenartade historier som berättas, det är vardagen, bekymren men även festen. De flesta som läst om, eller upplevt en del av denna tid känner igen sig. Det är en stillsam historia i korta kapitel om strävsamt slit, glädje, besvikelse, gemenskap och tillit. Barbro Götesson har intervjuat Greta

och som grund har hon sin mamma Karins berättelser om sin barndom, om livet i Blyberg, en Älvdalsby. Greta och Karin var väninnor. Det låter inte så märkvärdigt, men det är just vad det är.

Boken har nerv och närvaro, av sål-lan skadat slag, faktiskt bland det bättre jag läst på lång tid. Man förflyttas till tiden, man känner och upplever med berätterskorna. Det en närvarons historia berättad av kvinnor i vardagen och det blir så påtaglig att jag stundtals ryser, ja riktigt ordentligt. Varje kapitel är två à tre sidor långt, och på denna korta sekvens skildrar Barbro Götesson sin berättelse så väl, så precist och med en sådan omsorg att läsaren blir helt fångad. Berättelsen om hembygdens historia kan inte vara bättre än så här !!!
SNN

Välkommen till Idédagen 2003

Se Dalarna med nya ögon Tema: Arkitektur

Lördag 22 mars 2003 kl. 13.00 – 16.00
Dalarnas museum, Falun.

PROGRAM

- kl. 13.00 Inledning av länsarkitekt Lars Ingelström.
Se där du står i arkitekturhistorien!
Arne Ludvigsson, stadsarkitekt i Borlänge.
Bygga på landsbygden och i byar
– ditt nya hus blir en del av vår gemensamma byggnadskultur.
Konny Kolping, stadsarkitekt i Mora.
Byggnadskultur och byggnadskonst i Sälenfjällen
Hans Johansson, stadsarkitekt i Malung.
- kl. 14.40 Kaffe på stående fot. Vi bjuder!
- kl. 15.00 **Allt om Aalto i Avesta – något om Erskine**
Dan Ola Norberg, stadsarkitekt i Avesta.
Dialog om by- och stadsvandringar, studieresor, studiecirkel och andra lokala aktiviteter. Programvärd: Karin Perers.

Bilder från en okänd samling glasplåtar (61 stycken) som skänkts till Dalarnas museum. Vem vet mer om bilderna?

Gruppbild förmodligen framför Sundborns kyrka, vilka?

Bidrag att söka

Det är Isa Lindqvist från Sveriges Hembygdsförbund som tipsar.

I den nya kulturpropositionen som presenterades i oktober stod det att läsa om permanent bidrag till arbetslivsmuseerna. Under 2001 och 2002 fick Riksantikvarieämbetet i uppdrag av regeringen att dela ut sammanlagt 8 miljoner kronor till föreningar som vill dokumentera och visa Sveriges arbetsliv. Sammanlagt har över 40 hembygdsföreningar kunnat ta del av detta bidrag och nya aktiviteter kunnat starta i olika delar av landet.

I slutet av januari 2003 kommer det att skickas ut ett brev till varje hembygdsförening med information och ansökningsblankett. Sista dag för ansökan kommer troligen att vara den 1 april 2003. Mer information står i det kommande brevet. Information kan ni också få på Riksantikvarieämbetets hemsida, www.raa.se eller Sveriges Hembygdsförbunds hemsida, www.hembygd.se. I början av juni kommer besked om vilka sökande som fått ta del av bidraget för år 2003.

Nu gäller det att vara alert och med pennan rätt i munnen. En av mina politikervänner påstår – pengar finns alltid, det är sämre ställt med bra projekt och tydliga ansökningar. Jag kan väl tillägga att det är inte så lätt att hitta de pengar (både från privata och offentliga) som faktiskt ofta finns och står efter ansökan till förfogande för god verksamhet och spännande projekt.